

ابن سینا

شیخ الرئيس امام الحکماء ابوعلی حسین فرزند عبدالله فرزند حسن فرزندعلی معروف به «ابن سینا بلخی» تاجیک تبار از نژاد آریان، در «بلخ» باستان و سرزمین خراسان بزرگ در سال (370 هـ.ق / 990 میلادی) متولد و در سال (428 هـ.ق. / 1048 میلادی) در همدان چشم از جهان بست.

بی شک «ابن سینا» ثمره ارزنده بارز از نقش خراسان بزرگ در اعتلای حوزه تمدنی قاره کهن است. وی نه تنها اعتباری برای تمدن خراسانیان و جهان اسلام، بل مقام ارزنده ای را در صف فیلسوفان توانای جهان در تاریخ تمدن بشریت احراز میکند.

به دلیل وسعت اندیشه «ابن سینا» و تاثیر مندی وی در متفکران و اندیشمندان پس از خود که حیظه آن به جز قلمرو اسلام، اروپا را نیز در بر گرفته بود. او را در اروپای صنعتی در قطار دانشمندان از قبیل (محمد بن زکریای رازی، ابونصر فارابی، البیرونی و غزالی) به عنوان برجسته ترین خردمند سرزمین نیاکان ما یاد میکنند.

چنانچه در محل آموزشی دانشکده طب دانشگاه پاریس دو تصویر از دو فیلسوف و طبیب حوزه فرهنگ ایران بزرگ آویزان است. که یکی آن «محمد بن زکریای رازی 251 هـ.ق. / 865 م - 313 هـ.ق. / 925 م.» و دیگری «ابن سینا بلخی» میباشد.

ابن سینا در ده سالگی قرآن را از بر نمود و تا سن شانزده سالگی نزد ابو عبدالله «ناتلی» بسیاری از آثار فقهی، منطقی، هندسی، نجوم و فلسفی را آموخت.

مطالعه کتبی چون: «مدخل منطق ارسطو»، «اصول هندسه اقلیدس» و کتاب معروف «المجسطی بطليموس» همگی در این دوران صورت گرفته است. ابن سینا در 18 سالگی، در منطق، طبیعیات و ریاضیات چهره دست بوده است و آنگاه بر الهیات روی آورده و به خواندن کتاب «مابعد الطبیعیه» ارسطو (384 - 322 قبل از میلاد) پرداخته و حتا به گفته خودش چهل بار آنرا خوانده بود. تغییرات سیاسی و اوضاع اجتماعی آن زمان طوری شکل می گرفت که او مجبور به ترک یک شهر به شهر دیگر میشد. و آثار ذی قیمت خویش را درین سفرها تحریر کرد. وی در عنوان شباب نوح فرزند منصور پادشاه سامانی را معالجه کرد و از کتابخانه گرانبهای او بهره ها برد. (1)

عدد مؤلفات " ابن سینا " همرا با رساله های کوچک آن بالغ به « دوصدوسی وهشت » اثر میشود که همواره مورد توجه بوده و شرح متعددی بر آنها نوشته اند

از میان تألیفات ابن سینا کتاب « شفا » در فلسفه و کتاب « قانون » در طبابت شهرت جهانی یافته است. کتاب شفا در هجده جلد در ابواب علوم و فلسفه (منطق ، ریاضی ، طبیعیات و الهیات) نوشته شده است. منطق شفا امروز نیز همچنان بعنوان یکی از معتبرترین کتاب های منطق در جهان اسلام مطرح است و طبیعیات و الهیات آن هنوز مورد توجه علاقه مندان جهان قرار دارد.

کتاب قانون نیز که تا قرنهای اخیر از مهمترین کتابهای طبی به شمار میرفته است، شامل مطالبی در باره قوانین کلی طب ، دارو های ترکیبی و غیر ترکیبی و امراض مختلف است .

این کتاب در قرون دوازدهم میلادی همرا با آغاز نهضت ترجمه به زبان لاتین ترجمه شد و تا امروز به زبانهای انگلیسی ، فرانسوی و آلمانی نیز برگردانده شده است .

کتاب « قانون » که مجموعه مدونی از کل دانش طبی باستانی " قاره کهن " (سرزمین جغرافیایی فرهنگی ایران بزرگ) و یکی از عالیترین دستاوردهای فرهنگ سرزمین نیاکان ماست ، بعنوان متن درسی طبی در دانشگاههای اروپایی مورد استفاده قرار می گرفت و تا سال (1650 میلادی) در کنار آثار جالینوس (131 - 210 میلادی) طبیب یونانی و « موندینو » در دانشگاههای « لون » و « مون پلیه » تدریس میشد.

آثار ابوعلی سینا بلخی در عرصه های مختلف علوم و حیات اجتماعی کثیر است و خوشبختانه که نزدیک به همه آثارش باقی مانده و اکثر آنها بطبع رسیده و برخی بزبان های مختلف ترجمه شده است .

کتاب ورسالات عرفانی و تفاسیر او قرار ذیل است :

- 1 - حث الذکر ، 2 - ماهیة الحزن ، 3 - حی بن یقظان ، 4 - الخلوۃ ، 5 - الدعا ، 6 - الزهد ، 7 - الصلاة و ماهیتها ، 8 - رساله الطیر ، 8 - رساله فی العشق ، 9 - العلم اللدنی ، 10 - رساله سلامان و ابسال ، 11 - رساله فی کلمات الصوفیه ، 12 - فی مخاطبات الارواح بعد مفارقه الاشباح ، 13 - بیان المعجزات و الکرامات ، 14 - مواقع الالهام . 15 - تفسیر تم استوی الی السماء و هی دخان ، 16 - تفسیر صورة الاخلاص ، 17 - تفسیر صورة الاعلی ، 17 - تفسیر صورة الفلق معروف به المعوذة الاولى ، 18 - تفسیر سورة الناس معروف به المعوذة الثانية .

افزون بر رسالات و تفاسیر تعبیری وی ما بذکر کتب علمی او مبادرت میجویم :

- 1 - الاشارات و التنبیهات هنجار ها و رویکرد های فکری « ابن سینا بلخی » در مورد حکمت (فلسفه) است که در منطق و علم طبیعی و الهی تحریر گردیده .
- 2 - التعلیقات یا ابحاث فی الحکمة شامل منطق و طبیعیات و الهیات .
- 3 - الانصاف از جمله بزرگترین اثر علمی ابن سینا است که اودر آن بمقایسه اقوال قدامی یونان و اسکندریه با حکمای مشرق در شرح حکمت مشاء (*) توجه کرده است .
- 4 - رساله الحدود شامل هفتاد اصطلاح در اقسام فلسفه .

- 5 - کتاب الشفا یکی از مهمترین کارکرد های علمی ابن سینا در حکمت و شامل بخش منطق و طبیعات و ریاضیات و الهیات است . و از آن ترجمه هایی بعبری و آلمانی و لاتین و فرانسوی و فارسی در دست است .
- 6 - الحکمة العروضية کتابیست که ابن سینا آنرا در سن بیست و یک سالگی با اسم ابوالحسین احمد فرزند عبدالله العروزی همسایه خود در بخارا نوشت .
- 7 - الحکمة المشرقية یا الفلسفة المشرقية
- 8 - عیون الحکمة در منطق و طبیعی و الهی
- 9 - المباحثات ، مجموعه یست از جواب های ابن سینا بر سؤالاتی متفرق فلسفی
- 10 - کتاب النجاة حاوی خلاصه جامعی از اطلاعات و عقاید ابن سینا در منطق و فلسفه است .
- 11 - و همچنان آثار او نظیر : احوال النفس یا کتاب حال المعیاد یا رساله فی علم النفس - اختلاف الناس فی امر النفس - مقالة فی النفس - فی معرفة النفس الناطقة - المبداء الاول - حقایق علم التوحید - سرّ القدر - المبداء والمعاد - رساله الأضحویة فی امر المعاد - اثبات النبوة - الاخلاق والانفعالات النفسانية - السياسة و جز آنها ... " (2) را میتوان نام برد .

ابن سینا همچنین در زمینه های مختلف علمی اقداماتی ارزنده و ماندگار بعمل آورده است : " ابن سینا اقلیدس را ترجمه کرد . رصد های نجومی را به عمل آورد و اسبابی نظیر « ورنیه » (**کنونی ابداع کرد . در زمینه حرکت ، نیرو ، خلاء ، نور ، حرارت و چگالی (تکاثف) تحقیقات اومبتکرانه است . رساله اودریاره کانیها یا مواد معدنی تا قرن سیزدهم در اروپا مهمترین مرجع علم زمین شناسی بود. " (3)

ابن سینا در آموزش فلسفی خویش بدین باور است که « قوه ادراکی » میان انسان و حیوان مشترک است و آن بدو قسم است . یکی قوه ادراک خارجی که بوسیله حواس انسان عمل می شود و دیگری قوه ادراک باطنی است که توسط آن قوا صورت های جزئی پدیده ها و یا معنا های جزئی را درک میکند و یا آنها را نگهداری می نماید . به گونه مثال :

گوسفند صورت گرگ را بوسیله حس بینایی که چشم باشد می بیند ولی ترس از گرگ را بوسیله قوای باطنی درک مینماید و حس ظاهری (بینایی) بهیچ وجه در این معنای جزئی که ترس از گرگ باشد دخالت ندارد.

ابن سینا روح انسان را به مثابه جوهر مجرد می شناسد که به هیچ وجه در قید ماده و جسم نمیباشد. خلقت روح را قبل از بدن می داند. اعتقاد او برین است که « روح » کلی و ملکوتی است و تعلق به بدن ندارد مانند تعلق آفتاب به آئینه ، در حالیکه آفتاب در محل خود باقی و پابرجاست پرتوش در آئینه منعکس است . (4)

برحق که ابن سینا در جمیع ابواب حکمت (فلسفه) نظری و عملی دارای تألیفات و اندیشه های نوینی می باشد . او در اسلوب شناخت ، علم را تابع واقعیت میدید و میگفت که علم حصول صورت شیء در ذهن است . و کمال شناخت تابع کمال موجود است که آنرا می شناسیم . منظور غائی از حکمت عملی در نظر ابن سینا همانا « وصول بخیر » است و نتیجه نهائی از حکمت نظری رسیدن « بحقیقت » احوال اعیان موجودات .

او حکمت نظری را شامل علوم ریاضی ، فزیک ، حکمت الهی ؛ و حکمت عملی را شامل علوم اخلاقی ، اقتصاد ، سیاست میدانست.

ابن سینا از دیدگاه حکمت نظری « ریاضیات » را منقسم بر چهار میدانند :

- 1 - علم العدد ،
- 2 - علم الهندسة ،
- 3 - علم الهیئت ،
- 4 - علم الموسیقی . و حکمت عملی بنظر او بر اساس سیاست مُدُن و تدبیر منزل و تهذیب نفس قرار دارد .

ابن سینا علاوه از دست آورد های علمی در ابواب فلسفی طبی و دینی ، اشعاری نیز بتازی و فارسی از خود باقی گذاشته است ، از جمله آثار منظوم او منظومه هایی است که در مسائل علمی ساخته است و غیر از آن ارجوزه ها و قصائد علمی ، او چند قطعه و رباعی و قصیده بفارسی و عربی دارد که در کتب تراجم و کُرّاسه ها و سفینه ها پراکنده است .

اشعار فارسی منسوب به ابن سینا جمعاً بیست و دو قطعه و رباعی و عدد ابیات همه آنها مجموعاً شصت و پنج است . و ما اینک بذکر بعضی از آنها می پردازیم :

غذای روح بود باده رحیق الحق
که رنگ و بوش کند رنگ و بوی گل رادق
برنگ زنگ زدايد زجان اندهگين
همای گردد اگر جرعه یی بنوشد بق
بطعم تلخ چو پند پدر ولیک مفید
بپیش مبطل باطل بنزد دانا حق
می از جهالت جهال شد بشرع حرام
چومه که از سبب منکران دین شد شق
حلال گشته بفتوای عقل بر دانا
حرام گشته باحکام شرع بر احمق
شراب را چه گنه زآنکه ابلهی نوشد
زبان بهرزه گشاید دهد زدست ورق
حلال بر عقلاء و حرام بر جهال
که می محک بود و خیر و شرّ ازو مشتق
غلام آن می صافم کزورخ خوبان
بیک دو جرعه برآرد هزارگونه عرق
چو بوعلی می ناب از خوری حکیمانه
بحقّ حقّ که وجودت شود بحقّ ملحق

دل گرچه درین بادیه بسیار شتافت
یک موی نـدانست ولی موی شکافت
اندر دل من هزار خورشید بتافت
وآخر بکمال ذرّه یی راه نیافت

تاباده عشق در قدح ریخته اند
وندر پی عشق عاشق انگ ریخته اند
باجان وروان بوعلی مهر علی
چون شیر و شکر بهم بر آمیخته اند

ایکاش بدانی که من کیستمی
سرگشته بعالم از پی چیستمی
گر مقلم آسوده و خوش زیستمی
ورنه بهزار دیده بگریستمی

مائیم به عفو تو تولا کرده
وز طاعت و مصیت تبرا کرده
آنجا که عنایت تو باشد ، باشد
ناکرده چو کرده چون ناکرده

اشعار عربی ابن سینا که بدو منسوب است از اشعار فارسی او بیشترست برخی
از آنها عبارتند از :

1 - قصیده عینیة روحیة ابن سینا . این قصیده مهمترین قصائد عربی این خردمند
خراسانی است که در آن کیفیت هیوط روح و طول آن در جسم و عود آن بعالم
مجرد روحانی با بیان شیوا آمده است .
این قصیده بعنوان « القصيدة العينية الروحية في النفس » در کتابخانه ملی ایران و
کتابخانه‌های « برلین و مانچستر » و « سلطان احمد سوم و حمیدیه » و غیره موجود
است .

واینک چند بیتی از آن قصیده را بگونه مثال نقل می کنیم :

هَبَطْتُ إِلَيْكَ مِنَ الْمَحَلِّ الْأَرْفَعِ	وَرَقَاءُ ذَاتُ تَعَزُّزٍ وَتَمَنُّعِ
مَحْجُوبَةٌ عَنْ كُلِّ مُفْلَةٍ عَارِفٍ	وَهِيَ الَّتِي سَفَرْتُ وَلَمْ تَبْرَقِعِ

وَصَلَّتْ عَلَيَّ كُرْهُ إِلَيْكَ وَرُبَّمَا	كُرْهَتْ فَرَا قَكَ وَهِيَ ذَاتُ تَفَجُّعِ
أَنْفَتِ وَمَأْسَكَنْتِ فَلَمَّا وَأَصَلَّتِ	أَلْفَتِ مَجَاوِرَةَ الْخَرَابِ الْبَلْقَعِ (5)

منابع و مأخذ

- 1 - سه حکیم مسلمان ، مؤلف : سید حسین نصر ، ترجمه : احمد آرام ، تهران ، 1975 ، ص 24 ، 25 .
- رجوع شود به کتاب « جشن نامه ابن سینا » ، مؤلف : دکتر ذبیح الله صفا (مجلد اول ، سرگذشت و تألیفات و اشعار ابن سینا ، تهران 1331 شمسی) .
- تاریخ علوم عقلی در تمدن اسلامی ، دکتر ذبیح الله صفا ، ج 1 ، چاپ اول ، ص 206 - 281 .

(*) حکمت مثناء : در لغت بمعنی راه رونده است . فلسفه ارسطو را « حکمت مثناء گفته اند زیرا وی عقاید خود را در حال راه رفتن بیان می کرد .

2 - رجوع شود به کتاب : « جشن نامه ابن سینا » ، تألیف دکتر صفا ، مجلد اول*
ص 75 - 107 .

(**) ورنیه : اسبابی که برای اندازه گیری اجسام با دقت (یک بر ده = $1/10$)
میلیمتر بکار رود .

3 - دایرة المعارف بزرگ اسلامی ، جلد چهارم ، ص 1 ، منبع دانشگاه علوم
پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران ، معاونیت پزشکی .

4 - عالم ارواح تا آخرین منزل هستی ، مؤلف : محمد تقی یوسفی ، جلد دوم ،
تهران چاپخانه حیدری ، سال 1344 ص 44 .

- رجوع شود به کتاب : تحولات فکری در ایران ، دکتر موسی بروخیم ، ترجمه
: ابوذر صداقت .

5 - تاریخ ادبیات در ایران ، دکتر ذبیح الله صفا ، ج 1 ، ص 307 - 312 .